

4. Закон України “Про державну службу” від 16 грудня 1993 р.
5. Лозніков В.М. Передвиборна агітація: проблеми визначення та обмеження // Право вибору. – 2005. – № 1. – С. 78–80.
6. Ставнійчук М.І. Законодавство про вибори народних депутатів України: актуальні проблеми теорії і практики. – К.: Факт, 2001. – 156 с.

Олег Кукарцев

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ: ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ

© Кукарцев О., 2006

Досліджені фактори, які впливають на утворення і розвиток регіональної стратифікації держави. Проаналізовано регіональні аспекти територіальної цілісності України та інших держав світу. Акцентується увага на зв'язку чинників регіоналізації з відцентровими тенденціями у сучасних державах світу.

The factors influenced on formation and development regional stratification of the state are investigated in the article. The regional aspects of territorial integrity of Ukraine and other states of the world are analyzed. The tie regionalization's elements with centrifugal tendencies in contemporary states are at the centre of attention.

Постановка і актуальність проблеми. Важко переоцінити актуальність регіонального чинника у державотворчих процесах сучасних країн, зокрема України. Розвиток багатьох країн світу, особливо великих за своїми розмірами, майже завжди ускладнений проблемою їх внутрішньої територіальної неоднорідності, проблемою відмінностей між їх частинами за рівнем соціально-економічного розвитку, за укладом життя і за тими системами цінностей, яких дотримуються мешканці частин єдиної, здавалось би, держави. Доволі часто це виливається у відсутність узгодженості загальнодержавних інтересів з інтересами регіонів, що своєю чергою є потужним фактором політичної нестабільності в державі, загрозою її єдності.

Щодо України, то головна причина актуальності регіональних проблем для неї полягає в тому, що процес об'єднання українських земель у сучасних кордонах завершився зовсім недавно, менш ніж півстоліття тому. Розвиваючись у складі різних держав, український етнос зазнав значних асиміляційних впливів – російських, польських, австрійських, угорських та інших. Сучасні українські регіони відрізняються один від одного не лише господарською та соціальною структурою, але й суспільними настроями; у них відмінні зовнішні орієнтації, специфічні етноконфесійні проблеми [7, с. 4]. Ці відмінності нерозривно пов'язані з відцентровими тенденціями, які найбільше посилюються під час політичних криз. У політичному житті України найяскравіше це проявилось під час останніх президентських виборів, коли в частині регіонів сепаратистська риторика місцевих еліт вилилася у політизацію територіальних ідентичностей та антиконституційні погрози виходу зі складу України її окремих областей [24, с. 123–125].

Варто відзначити, що чимало країн стикається з подібними протиріччями у своєму державно-територіальному будівництві. Вони, як правило, належать до тих проблем, які не знімаються, які не можна вирішити остаточно; їх можна лише послабити, але усунути їх неможливо. Саме на таке послаблення протиріч й спрямована осмислена регіональна політика держави, під час вироблення якої необхідне комплексне вивчення закономірностей, виявлення факторів, що впливають на збереження територіальної цілісності країни.

Ступінь наукового дослідження проблеми. Актуальність теми для політичної науки і практики, водночас, характеризується доволі слабкою розробленістю і низьким ступенем проблематизації цього дослідницького напрямку в українській політології.

Серед вітчизняних і зарубіжних дослідників окремі аспекти проблеми розглядали у працях А. Круглашова [14], Є. Маруняк [21], В. Горенкіна [7], Т. Стародуб [28], Т. Кучеренко [15], Г. Макарова [17],

Я. Верменич [5–6], М. Дністрянського [8], С. Романюка [25], П. Сергієнка [27], В. Белової [2], Р. Туровського [30–31], В. Лексіна [16], Г. Белова [1], А. Макаричева [18], Г. Готліба [33] та ін.

Проте доводиться визнати, що питання впливу регіоноутворюючих факторів на відцентрові/доцентрові процеси як в Україні, так і в інших державах ще не було об'єктом спеціального комплексного аналізу. Привнесення у контекст політичної і соціальної проблематики пропонованого компоненту просторової організації влади здатне зробити вивчення цієї теми системнішим і конструктивнішим.

Мета дослідження полягає у вивченні регіональних аспектів територіальної цілісності України. **Завдання дослідження:** 1) виявити основні фактори регіоналізації сучасних країн, враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід державного будівництва; 2) визначити зв'язки різномірних факторів регіоналізації з відцентровими тенденціями у сучасних державах світу.

Виклад основного матеріалу. З огляду на системоформуючу роль просторових відношень у функціонуванні держави, політична сфера суспільства розглядається у дослідженні як територіально-політична система – ціле, що складається з частин; поєднання, сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, які утворюють внутрішню цілісність, єдність. Відповідно регіональний (просторовий) аналіз зводиться до дослідження системи за допомогою моделювання територіального розміщення центрів зосередження факторів і кореляційних зв'язків між ними.

Природно, що від стану частини залежить стан цілого і навпаки. Поняття “цілісність” виражає інтегрованість, самодостатність, автономність об'єктів, їх протиставленість оточенню, пов'язану з їхньою внутрішньою активністю; воно характеризує їхню якісну своєрідність, зумовлену притаманними їм специфічними закономірностями функціонування і розвитку. Іноді цілісність називають і сам об'єкт, який володіє цими властивостями (у цьому випадку поняття “цілісність” вживається як синонім поняття “ціле”).

Основні властивості цілісності – принципова неможливість звести властивість системи до суми властивостей елементів, які її становлять і неможливість вивести з останніх властивості цілого; залежність кожного елемента, властивості і відношення системи від його місця, функцій тощо; структурність (можливість описання системи через встановлені структури, тобто мережі зв'язків і відносин системи); зумовленість поведінки системи поведінкою її окремих елементів та властивостями її структури, взаємозамінюваність системи і середовища (система формує і проявляє свої властивості під час взаємодії з середовищем, будучи при цьому провідним активним компонентом взаємодії ієрархічності). Кожний компонент системи, своєю чергою, можна розглядати як систему, а досліджувана у цьому випадку система являє собою один з компонентів ширшої системи, множинність описів кожної системи (внаслідок принципової складності кожної системи, її адекватне пізнання вимагає побудови багатьох різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи). Цілісність характеризується новими якостями і властивостями, не притаманними окремим частинам, але які виникають внаслідок їхньої взаємодії у певній системі зв'язків [22].

Враховуючи ці загальнофілософські засновки та існуючу світову практику у сфері відносин держав із своїми територіями, можна стверджувати, що єдність територіально-політичної системи країни насамперед залежить від відцентрових і доцентрових сил. Відцентрові процеси визначають рівень розвитку регіональних інтересів, потреб та амбіцій. Найпомітнішим фактором тут є рівень розвитку *політико-культурної ідентичності*. В її основу закладені історія регіону і його етнокультурна специфіка, а перетворення всього цього в актуальний політичний фактор залежить вже від рівня політизації питання, наявності політичного руху, який вважає культурну специфіку регіону необхідною і достатньою підставою для його автономізації. Свою відцентрову роль відіграє й саме значення території, що визначається демографічними й економічними параметрами.

Відцентровим силам протистоять доцентрові. Регіон має можливість обирати, що важливіше – автономія аж до здобуття незалежності чи врегулювання відносин з центром на взаємоприйнятних основах. На користь останнього варіанта свідчать такі доцентрові фактори, як політична стабільність центру, його готовність до компромісу з територіями та економічний добробут держави загалом. При цьому держава розробляє систему інститутів і технологій, які сприяють зміцненню єдності, консолідації територій, зниженню контрастності.

Розглянемо головні чинники, що впливають на збереження територіальної цілісності і керованість сучасних держав світу детальніше¹. Найочевиднішим з них є поліетнічна регіональна структура держави. Провідна роль цього фактора тим паче велика, якщо врахувати, що модель національно-державного будівництва залишається панівною у світі [33]. Там, де з якихось причин не вдається створити незалежну національну державу, може розпочинатись процес виокремлення внутрішньодержавних національно-територіальних утворень, які шукають своєї автономії.

У багатьох державах *етнічний (етноконфесійний) чинник* регіоналізації є основним. Як типовий приклад можна навести Індію, Пакистан, Нігерію. Крайній приклад – Ефіопія, де саме етнічні групи, а не власне регіони були зроблені суб'єктами державного устрою: тобто регіон у цій системі взагалі є другорядним, він виникає після конституювання державоутворюючої етнічної групи, яка потім визначає “свою” територію. Крайнощів не уникала й Європа, де повне змішування регіональних та етнічних основ державного будівництва відбулося як у “спокійній” Бельгії, так і у післявоєнній Боснії та Герцоговині [30].

На цьому тлі Україна є державою, в якій етноконфесійний фактор не є визначальним у відносинах між центром і територіями. Але це не означає, що в країні немає етнорегіональних проблем, пов'язаних із загрозою її єдності. Після розпаду СРСР вони найвиразніше проявилися в Криму, Донбасі, в південному регіоні, частково у Закарпатті. Місцеві політичні еліти там намагалися перешкодити утворенню Української держави за допомогою різноманітних механізмів, зокрема й відроджуючи колишні регіональні суперечності. Так, було реанімовано ідеї Донецько-Криворізької республіки та Новоросії, за допомогою яких намагалися протиставити російськомовне населення Півдня і Сходу України тим силам, що пропагували незалежність України, спираючись на українську мову та культуру.

Гострі суперечки навколо етнорегіональних проблем точилися також у Закарпатті. За наявності національних меншин етнічно приналежних до суміжних держав, а також феномену “русинства” серед місцевих українців у регіоні виник сепаратистський рух, який проголосив своєю політичною метою створення на базі Закарпаття незалежного від України квазі-державного утворення, аналога Придністровської республіки. Воно отримало назву “Пудкарпатська республіка” і у 1993 р. в Братиславі було створено його “тимчасовий провізорний уряд” [4, с. 72–73].

У цей же час у Чернівецькій області у румуномовному середовищі відродилася дискусійна ще у 1918 р. ідея самоврядної Буковини з правами національно-територіальної автономії.

Такі обставини разом із загальним етнічним відродженням в середовищі національних меншин і пробудженням інтересу їхніх представників до своїх культурних традицій, історії зробило нагальним питання про державні гарантії того, що цим процесам приділятиметься уваги не менше, ніж відродженню культури українського етносу [23, с. 568]. Відтак прийняття у 1992 р. Закону “Про національні меншини” надав поширеної національно-культурної автономії національним меншинам в Україні [9] і відсунув їхні вимоги територіальної автономії на задній план.

Важливу роль як стимул регіоналізації відіграє також *історична традиція*. У “чистому вигляді” вона не пов'язана з етнічними спільнотами, а підкреслює субетнічні або історико-культурні відмінності всередині гомогенного етнічного ареалу. Доволі часто можна зустріти трансформацію стабільних політико-географічних структур феодального походження. У сучасному світі вони мають неформальний статус культурних провінцій, володіють історичним корінням, самосвідомістю та розвинутою ідентичністю. Крайнім і найяскравішим прикладом тут слугують держави, в яких феодальні форми територіального устрою, що збереглися, перетворилися в сучасні суб'єкти федерації. Це – ОАЕ, які складаються з 7 еміратів, і Малайзія, де дев'ять з 13 штатів очолюють спадкові правителі – султани.

Культурно-історична ідентичність регіонів є потужним фактором регіоналізації і у сучасніших державах Європи, насамперед тих, що належать до “німецького” ареалу. Тут стара феодальна роздробленість ще часів Священної Римської імперії закарбувалася у політичній свідомості і стала підґрунтям для пізнішої регіоналізації. Внаслідок цього землі Німеччини і провінції Австрії, майже не маючи відмінностей між собою за етнічними параметрами, мають розвинуту ідентичність, що входить корінням у середні віки, коли формувалась політико-територіальна структура центрально-європейського простору. Те саме значною мірою стосується й Швейцарії, де,

---

¹ Диференційована роль різних факторів у різних регіонах, що змінюється у часі, не дає змоги побудувати їх ієрархічну систему, оскільки у цьому регіоні в даний момент часу вирішальну роль відіграє одна група факторів, в інший час – друга, а в іншому регіоні у цей же час – третя.

щоправда, діє й етнічний фактор – виділяються німецькомовні, франкофонні кантони, а також італомовний Тічино. Але при цьому самі кантони практично у чистому вигляді – продукт Середньовіччя.

В Україні при характеристиці сучасної регіональної структури країни часто відштовхуються від давніх адміністративних одиниць минулих епох (Галичина, Волинь, Підкарпатська Русь, Таврія тощо). Як відзначає Я. Верменич, частовживаною у регіоналістиці структуроутворюючою одиницею виступають історико-етнографічні регіони, які склалися історично, на основі стародавніх етноплемінних спільностей. Типовим прикладом вона наводить схему регіоналізації іншого українського дослідника А. Пономарьова, котрий виокремлює 14 регіонів: Середня Наддніпрянина, Полісся, Поділля, Волинь, Галичина, Підкарпатська Україна, Покуття, Буковина, Північна Бессарабія, Південь України, Крим, Донщина, Слобожанщина, Сіверщина [5, с. 10].

Успадковані від часів Середньовіччя назви осередків територіально-політичної організації суспільства виявили дивовижну життєздатність. У тому, що назви земель давньоукраїнського (руського) періоду виявили велику стійкість до нав'язаних пізніше чужих територіально-адміністративних схем і дійшли до наших днів, М. Дністрянський вбачає доказ наявності у відповідних територіальних спільнот міцної історичної, культурної, етнічної основи. “Сам факт існування таких історичних земель як Галичина, Волинь, Сіверщина та ін. нагадував наступним поколінням про їх історичне минуле. Таким чином, утверджена в свідомості сучасників давня організація територіального політико-адміністративного устрою стала носієм історичної пам'яті, фактором боротьби за повернення національно-державних прав” [8].

Щоправда у наші дні, вже після проголошення суверенітету Української держави, наявність суперечностей між історично відмінними регіонами подекуди слугувала вітчизняним сепаратистам підґрунтям для вимог відділення окремих територій від України. Окрім згаданих вище спроб сепарації у Закарпатті, Буковині, Сході та Півдні України, подібні настрої виникли й у інших регіонах: Криму, Галичині, Волині [3; 26].

Третім провідним дезінтегративним стимулом є *фізико-географічна роздрібненість* території держави. Особливо характерна своя політико-культурна ідентичність для островів та острівних груп. Їх „природна” відрубність виявляється потужним живильним середовищем для автономізації. Характерно, що цілком і повністю на фізико-географічних підставах будується адміністративно-територіальний поділ двох острівних федеративних держав – Мікронезії і Коморських островів. На Коморах три острови є трьома суб'єктами федерації. Федеративні штати Мікронезії – це чотири штати, кордони яких збігаються з групами Каролінських островів.

Ще один характерний приклад, коли фізико-географічна відокремленість територій однієї держави стимулює її фактичну федералізацію, – це Сент-Кристофер і Невіс. Політичні амбіції другого за розмірами острова – Невісу й стали причиною, через яку держава пішла на серйозну децентралізацію та надання Невісу широкої автономії. При цьому створити федерацію з двох рівноправних суб'єктів було не можна, оскільки різниця в економіко-демографічному потенціалі островів була й залишається занадто великою. Але Невіс зміг отримати статус “держави в державі”.

Сучасні європейські держави також йдуть назустріч своїм острівним периферіям, надаючи їм особливий статус та поширеніше самоврядування. Цілком логічним з географічного погляду стало надання автономії двом віддаленим регіонам Португалії – Мадейрі і Азорським островам. В Італії поширенішу автономію порівняно з іншими областями отримали розташовані “під боком”, але дуже великі, а тому політично амбіційні острови – Сицилія та Сардинія.

Схожі причини мало надання автономного статусу півострову Крим в Україні [13]. Можна сперечатись щодо причин виникнення по суті федеративного елемента в унітарній Україні. З одного боку, справедливими є твердження про те, що загострення кримського питання мало штучний характер – викликане активною діяльністю проросійських політичних сил на півострові і неспроможністю центральної влади врахувати соціо-політичну специфіку Криму [20, с. 440]. З іншого боку, справедливо відзначити, що усі відзначені вище суб'єктивні причини автономізації Криму навряд чи виникли б без наявності комплексу об'єктивних факторів, серед яких визначальним було саме географічне положення регіону.

Отже, тенденція до автономізації підживлюється поєднанням природних і етнокультурних факторів. З цих причин особливе положення у складі Танзанії займає Занзібар. В Європі можна звернути увагу на Аландські острови і (із застереженнями, враховуючи відсутність наразі реальної автономії) Корсику. Це поєднання, посилене великими відстанями, визначає особливе положення Фарерських островів і тим більше Гренландії, підконтрольних Данії, але які мають розвинуте самоврядування.

Як бачимо, тиск регіонального фактора змушує центральну владу шукати компроміс з територіями і надавати їм автономію (головне завдання тут – знайти рішення, яке б давало змогу зберегти цілісність країни).

Режими, які враховують логіку жорсткого унітаризму, втрачають легітимність на периферії і внаслідок цього залишають політичну сцену (наприклад, режим Франко в Іспанії, або режим Гамсахурдії в Грузії).

Тому серед основних чинників збереження державної єдності потрібно також відзначити *політико-правовий баланс відносин „центр-регіони”*. Центр являє собою підсистему загальнодержавного контролю і управління. У цієї підсистеми є свої імперативи – цілісність території держави, забезпечення єдиної загальнодержавної політики. Вона прагне створити управлінську вертикаль, що пронизує всі політико-географічні (управлінські) рівні і забезпечує їх чітку субординацію. Своєю чергою територія – це підсистема забезпечення регіонального інтересу. Її імператив – самостійне вирішення місцевих питань. Для цього вона прагне створити управлінську автономію, власний політичний підпростір, незалежний за певними параметрами від центру [30].

Збереження субординації дає змогу забезпечити єдність і саме існування держави. Її міцність і сила як суб'єкта світової політики визначається тим, наскільки ефективно вона змогла забезпечити баланс між імперативними інтересами центру і регіонів і, відповідно, наскільки її “відволікають” внутрішні проблеми. Перебій у цій системі означає розпад, втрату території.

Для сучасної демократичної держави мінімальною вимогою у забезпеченні балансу її відносин з регіонами є розвиток місцевого самоврядування. Локальний політико-географічний рівень обов'язково повинен мати політичні свободи, оскільки саме тут отримують розвиток безпосередні інтереси громадян, об'єднаних у місцеві спільноти. Тому модель сучасної унітарної держави передбачає, що централізований контроль поєднується з розвинутим самоврядуванням [31].

Регіон, тобто адміністративна одиниця першого порядку, звичайно займає у такій системі підпорядковане положення. Хоча принципово важливою тенденцією є розвиток місцевого самоврядування за принципом „знизу догори”, коли воно охоплює не тільки місцеві громади, але й регіони першого порядку в унітарній державі. Тому у більшості європейських держав провінції мають свої представницькі органи влади. Більше того, в Японії з її розвинутим місцевим самоврядуванням, проводяться всенародні вибори губернаторів у префектурах.

Окремий інтерес становлять держави з потужною регіональною ідентичністю. У цих державах регіональна ідентичність перетворюється у визначальний політичний фактор [30]. Це призводить до регіоналізації (розвитку регіональної автономії) держави аж до перетворення у федерацію (або така держава первісно конституційована як федерація).

Регіоналізація може бути симетричною або асиметричною. Справжньою причиною для розвитку федеративних відносин нерідко є потреба у наданні особливих прав одній конкретній території (Занзібар, Невіс, Чорногорія тощо). Зрозуміло, що рівень розвитку регіональної ідентичності і політизації цієї проблеми дуже різняться. Одні держави у цій ситуації йдуть назустріч всім регіонам, включаючи ті, в яких немає великої об'єктивної потреби в автономії (Іспанія, Шрі-Ланка). Інші допускають асиметрію у своєму територіально-державному будівництві (Італія, Велика Британія, Україна), і кількість асиметричних держав у сучасному світі дуже велика.

Загалом знаходження балансу переваг і недоліків централізації і децентралізації є дуже складною проблемою (і, на жаль, завжди політично забарвленою). Можна погодитись із думкою В. Лексіна про те, що серйозні наслідки перекоосу в той чи інший бік не вимагає серйозних доказів. “Якщо децентралізація стає всеосяжною, тобто центр фактично зникає або стає номінальним, то повністю деформується й відповідна система, – зауважує вчений. – Замість попереднього центра з'являється декілька нових (за цією схемою, наприклад, відбувається розпад складно організованих держав: унітарна держава перетворюється у федеративну, остання – в конфедерацію, на місці якої згодом створяться низка самостійних держав; у будь-якій цілісній системі децентралізація доречна лише доти, доки є центр. Коли ж централізується “все” (зникають або стають номінальними “суб'єкти децентралізації”), виникає не просто унітарна, але й тоталітарна за організацією управління (а зрештою, по духу) держава” [16].

Окрім перелічених внутрішніх факторів регіоналізації можна виділити й зовнішні аспекти цього феномену, що впливають на політико-територіальну систему і можуть становити загрозу її цілісності. Останні розглядають на мікро-, мезо- та макрорівнях. Мікрорівень – щодо сусідніх прикордонних регіонів. Мезорівень – щодо регіонів групи країн, що історично склалися (Східноєвропейський, Північноєвропейський, Близькосхідний та ін.). Макрорівень має глобальні масштаби [2]. До зовнішніх аспектів дисоціативних факторів пов'язаних із регіоналізмом належать такі:

1. *Міжнародні відносини регіону.* Регіони можуть бути учасниками міжнародних конфліктів. Це відбувається під час прикордонних зіткнень, оскільки зміни державних кордонів стосуються інтересів не тільки країн загалом, але й власне спірних територій. Тоді регіони набувають статусу спірних територій. Виокремлення їх визначається низкою критеріїв, як правило залежно від того, ким і як поставлена проблема. Крайній випадок – офіційне висунення державою територіальних претензій, що нерідко призводить до збройних акцій та окупації спірного району. Більш “м’які” форми – неофіційні заяви керівників країни, виступи політичних лідерів, позиції керівників спірних територій, функціонування партій, які підтримують претензії тощо [30].

У складі України до таких територій, приміром, належать Крим, стосовно якого Києву на неофіційному рівні висуюють територіальні претензії з боку деяких російських політиків. Не сприяють гармонізації міжетнічних відносин й дискусії у сусідній Румунії щодо справедливості приналежності Україні Чернівецької області (це питання часто розглядають у румунській пресі під час виборчих кампаній) [3, с. 74], або заклики в Угорщині про необхідність повернення “східних земель” [20, с.698].

2. *Глобалізація і виклики державному суверенітету.* У сучасному світі державна територія, особливо її окремі частини, інтегруються у величезний простір, що виходить за межі юрисдикції держави. Паралельно державна територія диференціюється, регіоналізується. В аналізі та оцінюванні глобалізації та регіоналізації є два аспекти її оцінювання. Один з них, переважно оптимістичний, зводиться до констатації та прогнозування подальшого розвитку самостійності частини внутрішньодержавних територій. Яскравим проявом зростання самостійності регіонів і глобалізації є інтеграційні процеси в Європі. У межах ЄС тепер нараховується близько 220 регіонів (як субнаціональних регіонів, що узаконені адміністративно-територіальним поділом держав-членів, так і регіонів, що утворилися внаслідок транскордонного співробітництва [10]).

Інший аспект глобалізації і регіоналізації, переважно песимістичний і почасти катастрофічний, зводиться до актуалізації несприятливих наслідків послаблення централізованих інститутів державної влади. Регіоналізація розглядається як прояв кризи держави [1]. Низка європейських націй-держав у Європі ХХІ ст. опиняються між двома квазідержавами. Зверху вибудовується Держава-Європа, наддержава, суперфедерація. Знизу проглядається ознака “держави-регіону”, якій вже передається частина компетенції національного уряду і яка може самостійно виходити на міжнародну арену. Держава стикається із загостренням локального націоналізму, що нівелюється під впливом НТР, із територіальними, етнічними вимогами незалежності. Міста і організована злочинність встановлюють свої транснаціональні мережі.

У межах традиційного поля державності намічені водорозділи, що можуть поглиблюватись. В Європі, історичній батьківщині сучасної національної держави, є регіони з ознаками бунтівних територій (Північна Ірландія, Каталонія, Країна Басків, Корсика), з дуже різними за позиціями етносами (як у Бельгії), амбіційним міським населенням, регіональними мафіями. Бунтівні регіони можна виявити на всіх континентах. У країнах Латинської Америки є райони, що контролюються партизанськими загонами, неурядовими організаціями. Для Індії складною проблемою є вироблення ефективної політики в штатах Джамму та Кашмір.

У низці регіонів планети поживався іредентизм, тобто позиція об’єднання в межах однієї держави всіх членів певної етномовної групи. Для Балкан, Кавказу та Криму поширення настроїв такого роду відкриває перспективу переростання міфів про історичну батьківщину, єдине коріння тощо у збройні конфлікти і тривалі війни.

Для української державності перспектива кризи у зв’язку з глобалізацією також можлива. Пов’язана вона насамперед з поглибленням соціально-економічної асиметрії регіонів України². Часом на місцевому рівні саме соціально-економічні фактори перетворюються у визначальні політичні міркування. Чим далі від центру, тим слабше політичні актори сприймають загальнодержавні інтереси і тим більше уваги приділяють конкретним проблемам розвитку своїх територій.

---

² Диференціація в соціально-економічному становищі регіонів занадто велика і швидко поглиблюється, зауважує відомий український фахівець С. Романюк. – Регіони по-різному пристосовуються до сьогодишніх реалій, і все більше перешкод з’являється для їхнього поступового спільного розвитку та співпраці” [25]. Свідченням цьому, наприклад, є те, що 46 % загальноукраїнського експорту дають лише три області – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька. Питома вага половини областей України у сукупному експорті не перевищує 10 %. Значну різницю простежуємо і в сумах прямих інвестицій до різних регіонів України. Майже третину прямих іноземних інвестицій зосереджено в столиці, тому утворився такий дисбаланс: інвестицій з розрахунку на душу населення у Вінницькій області лише 7 доларів США, а у Києві – 390 доларів [там само].

Однак у держави, попри всі розмови про її кризу, як правило, є можливості для управління розвитком територій в інтересах країни загалом з врахуванням національної стратегії і зовнішньополітичних умов. Нині склалися деякі уявлення про ці інтереси. Це – згладжування внутрішньодержавних відмінностей, які вважаються об'єктивними відцентровими факторами, і зниження геополітичного ризику через “замирення” найменш “благонадійних” регіонів. Тому, з погляду збереження єдності країни, під час вироблення економічної регіональної політики варто сфокусуватись на двох типах територій – найменш розвинутих (бідних) і стратегічно важливих (або пов'язаних з геополітичним ризиком).

Висновки. Збереження, розвиток, а також повноцінне функціонування держави як територіально-політичної системи тісно пов'язані як з внутрішніми, так і зовнішніми чинниками регіоналізації. Компаративний аналіз особливостей регіональної стратифікації сучасних держав вказує на різний ступінь впливу тих чи інших факторів на відцентрові процеси. Загалом помітно, як залежно від рівня розвитку політико-культурної ідентичності, наявності географічних, соціально-економічних та політико-правових передумов регіони прагнуть до підвищення свого політичного статусу до того чи іншого рівня. Так, суб'єкти федерації можуть ставити питання про сецесію: на межі знаходиться Квебек, Джамму і Кашмір, Невіс. Провінції унітарних держав можуть боротись за створення або розширення автономії чи навіть в окремих випадках радикали розглядають питання про створення власної державності (Країна Басків, Каталонія тощо).

Тенденції до підвищення ролі і самостійності регіонів відображають також глобальні процеси, що відбуваються у світі, передусім у Європі, де регіоналізація виступає, з одного боку, як протиставлення уніфікації і втраті своєї самобутності, а з іншого, як пропозиція нових, ефективніших форм управління і модернізації.

Говорячи ж про перспективи подальших досліджень, потрібно відзначити, що отримані результати можуть слугувати основою для вивчення і розроблення оптимальних форм, шляхів і механізмів ефективної інтеграції територій. Такий аналіз дуже важливий для сучасної України, де тривають експерименти у сфері регіональної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белов Г.А. Факторы кризиса и эволюции государства // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12. Политические науки.* – 2003. – № 6. – С. 5–24.
2. Белова В.Я. Регионоведение. Регионообразующие факторы // *Социально-гуманитарные знания.* – 1999. – № 2. – С. 57–67.
3. Бондаренко К., Яценко Д. Нова незалежність // *ПОСТУП.* – 15–21 листопада 2001 року
4. Буркут І. Дискусії про регіональну автономію в сучасних Югославії та Україні: спроба порівняльного аналізу // *Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки: Матеріали Міжнар. наук. конф., Чернівці, 18–19 вересня 2000.* – Чернівці, 2000. – С. 67–75.
5. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні // *Український історичний журнал.* – 2002. – № 2. – С. 3–26.
6. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К.: *Інститут історії України НАН України, 2003.* – 516 с.
7. Горенкин В.А. Сепаратизм як соціально-політичне явище: Автореф. дис... канд. політ. наук. – Сімферополь, 2004. – 20 с.
8. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – 310 с.
9. Закон України „Про національні меншини” від 25.06.1992 // *Відомості Верховної Ради (ВВР).* – 1992. – № 36. – С. 529.
10. Зонова Т.В. От Европы государств к Европе регионов? // *ПОЛИС.* – 1999. – № 5. – С. 155–165.
11. Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Европейский союз, Соедин. Штаты Америки, Япония, Индия: Учеб. пособие / Сост. сб., пер., авт. введ. и вступ. ст. В.В. Маклаков. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 581 с.
12. Конституционное право развивающихся стран: Основы организации государства / РАН. Ин-т государства и права; Ред. кол.: В.Е. Чиркин (отв. ред.) и др. – М.: Наука, 1992. – 352 с.
13. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 червня 1996 р. – К.: *Феміна, 1996.* – 64 с.

14. Круглашов А. Спокуси та небезпеки регіоналізації // *Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки: Матеріали Міжнар. наук. конф., Чернівці, 18–19 вересня 2000.* – Чернівці, 2000. – С. 14–23.
15. Кучеренко Т.В. *Регіональний фактор у політичному процесі України: Дис... канд. політ. наук.* – Харків, 2001. – 221 с.
16. Лексин В.Н. *Пространство власти и мир человека* // – URL: www.hse.ru/journals/wrldross/vol05_1/lexin.pdf
17. Макаров Г.В. *Регіоналізм як чинник політичного процесу у сучасному українському суспільстві: Автореф. дис. ...канд. політ. наук.* – К., 2005. – 16 с.
18. Макарычев А.С. *Глобальное и локальное: Меняющаяся роль государства в управлении пространственным развитием* // *Политическая наука. Пространство как фактор политических трансформаций: сб. науч. тр. / Ред. и сост. вып. И.М. Бусыгина, Т.П. Титова.* – М., 2003. – 236 с.
19. Максименко С. *Перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду* // URL: www.ji.lviv.ua/n23texts/maksymenko.htm
20. *Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.* – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
21. Маруняк Є.О. *Вплив процесів глобалізації на розвиток регіонів України: Автореф. дис... канд. геогр. наук.* – К., 2005. – 20 с.
22. Парсонс Т. *О социальных системах* / Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Академический проект, 2002. – 832 с.
23. *Політична історія України. XX століття: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002): У 6 т. / За ред. І.Ф. Кураса.* – К.: Генеза, 2003. – Т. 6. – 696 с.
24. *Решение Всеукраинского съезда депутатов Верховной Рады АР Крым, местных советов всех уровней (г. Северодонецк Луганской области, 28 ноября 2004 года)* // Кушнарёв Е.П. *Конь рыжий. Записки контрреволюционера.* – Харьков: Изд-во “Харьков”, 2005. – 280 с.
25. Романюк С. *Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості* // – URL: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/romaniuk.htm>
26. Романюк С. *Різниця між рівними: диференціація регіонів* // *Український регіональний вісник.* – 2000. – № 1. – URL: <http://www.urr.org.ua/data/newsview/?id=4584f2e5daa0a77f9abed2f4760e791b>
27. Сергієнко П.П. *Соборна Україна: Від ідеї до життя.* – К., 1993. – 64 с.
28. Стародуб Т.С. *Процеси формування регіональної ідентичності України як чинник її зовнішньої політики в галузі безпеки: Автореф. дис... канд. політ. наук.* – К., 2005. – 24 с.
29. Танчин І. *Галицький сепаратизм: між минулим і майбутнім* // *Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки: Матеріали Міжнар. наук. конф., Чернівці, 18–19 вересня 2000.* – Чернівці, 2000. – С. 211–215.
30. Туровский Р.Ф. *Баланс отношений “центр-регионы” как основа территориально-государственного строительства* // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2003. – № 12; 2004. – № 1. – URL: <http://www.regionalistica.ru/library/rft19.php>
31. Туровский Р.Ф. *Основы и перспективы региональных политических исследований* // *Полис.* – 2001. – № 1. – С. 138–157.
32. Фесенко В. *Регіональні виміри глобалізаційних процесів: український контекст* // *Розвиток України в регіональній перспективі: політичні, економічні, соціальні проблеми регіоналізації: Конференція українських випускників програм наукового стажування у США, Харків, 25–27 травня 2001 р.* – К.: Стилос, 2002. – С. 63–78.
33. Gottlieb G. *Nation Against State. A New Approach to Ethnic Conflicts and the Decline of Sovereignty.* – Council on Foreign Relations Press, New York, 1993. – 140 p.